

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТРУКТУРА

УДК: 378.091.12:159.9-051

Шевченко Наталія Федорівна

Доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5297-6588>

Анотація. В статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми професійної відповідальності в діяльності психологів-практиків. Розкрито сутність поняття «професійна відповідальність» та критерії прийняття відповідальності. Встановлено, що структурну організацію професійної відповідальності складає синтез когнітивного, мотиваційно-афективного та діяльнісно-поведінкового компонентів. Розглянуто специфіку професійної діяльності психолога-практика, пов'язану з взаємодією особливого типу, втручанням у психодуховне життя сторонньої людини, важкістю прогнозування та регламентування терапевтичного процесу, мірою соціальної та особистісної відповідальності професіонала за свої дії. Подано структуру та визначення поняття «професійна відповідальність психолога-практика» як особистісно-професійної якості, в якій інтегровані етико-моральні норми поведінки та діяльності, що диктуються характеристиками предмета й цілей професійної діяльності психолога-практика.

Ключові слова: професійна відповідальність, професійна відповідальність психолога-практика, професійна діяльність, професійна етика.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальним завданням сучасної психології є дослідження особливостей професійного становлення фахівця, яке забезпечує його особистісний розвиток та самореалізацію як суб'єкта

майбутньої професійної діяльності. Перед особистістю постають нові вимоги щодо її професійно-особистісного розвитку. Сучасний фахівець повинен мати певні професійно-важливі якості, високий рівень професійної відповідальності до майбутньої професійної діяльності, професійну придатність та високий рівень

професійної компетентності, соціальну та професійну мобільність та самостійність щодо прийняття професійно обґрунтованих рішень.

Важливість вивчення специфіки професійної відповідальності практичних психологів зумовлюємо тим, що саме цей ресурс властивостей особистості відіграє визначальну роль в динаміці процесу і в кінцевому підсумку в дієвості психологічної допомоги. Водночас, в практичній діяльності психолога виникає багато питань, пов'язаних з оцінкою рівня відповідальності, прогнозом результатів діяльності, контролем та корекцією поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Вітчизняними та зарубіжними науковцями вивчалися: соціально-психологічні механізми формування професійної відповідальності колективних суб'єктів управління (С.В. Баранова); відповідальність як зв'язок між індивідом і колективом (О.В. Іваненко); психологічні детермінанти відповідальності менеджерів (В.Г. Лазорко); процес становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника (О.П. Патинок); зв'язок відповідальності з рольовими професійними обов'язками (К.К. Муздибаєв); питання смислового змісту феномену (В.О. Бодров, О.Г. Луценко); відповідальності в контексті особистісної властивості активного суб'єкта життєдіяльності (Л.І. Дементій).

Виділення невирішених раніше час-

тин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив дефіцит як експериментальних досліджень, так і теоретичних концепцій у вивченні професійної відповідальності психологів-практиків. Знання про структуру, функції та особливості розвитку професійної відповідальності психологів сприятиме пошуку ефективних шляхів активізації цієї особистісної і професійної якості.

Мета статті – здійснення теоретичного аналізу проблеми професійної відповідальності в контексті діяльності практичних психологів і висвітлення його результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення специфіки професійної відповідальності психологів доцільно розпочати з викладу розуміння поняття «професійна відповідальність» різними науковцями, оскільки визначення охоплюють широке коло явищ. Так, професійна відповідальність визначається як соціальна і особистісна цінність в професійному світі людини, суспільній свідомості, науці і практиці (Dementiū, 2005); як механізм смислоутворення у процесі прийняття обов'язку (Savchyn, 2008); як міра усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків і добровільного їх виконання (Lazorko, 2007).

Незважаючи на відмінності в розумінні цього феномену, дослідники одностайні в думці, що професійна відповідальність значною

мірою забезпечує ефективність праці у будь-якій професійній галузі. Професійна відповідальність здебільшого пов'язана з такими феноменами, як локус контролю та успішність у системі професійної діяльності, тому, розвиваючи її, в особистості з'являються навички прогнозування і цілепокладання, формуються життєві і професійні плани, розвиваються волевольві якості, верифікується ціннісно-мотиваційна позиція. Відповідальність тісно пов'язана з свободою прийняття рішень, свободою вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення, причому свобода передбачає ініціативне прийняття рішень зі знанням справи, перемогу над своїми вузькогоспичними потребами, бажаннями і прагненнями (Shherban, 2013).

Дослідники (Patynok, 2004; Savchyn, 2008) виділяють два головні критерії прийняття людиною відповідальності. По-перше, це узгодженість необхідності з бажаннями та потребами особистості, тобто завдання, обов'язок набувають для неї особистісного смислу. Саме останні є основними констатуючими (твірними) одиницями особистості, безпосередньо визначають головні та відносно постійні ставлення людини до основних сфер життя. У професійній діяльності людина стає відповідальною в реальних ситуаціях та обставинах, які несуть у собі конфлікт – сутичку різних смислових рівнів, що передбачає включення механізмів смислоутворення у процесі прийняття обов'язку. Наступним критерієм прийняття

відповідальності є реалізація особистістю необхідного своїми силами, самостійно і згідно з вимогами, поставленими до самої себе. Для виконання обов'язку суб'єкт має бути здатним здійснювати самоконтроль, враховувати зміни в об'єктивних та суб'єктивних ситуаціях і відповідно до цього регулювати свою поведінку та мотивацію.

Більшість психологічних досліджень, виконаних на вибірках респондентів різних професійних напрямків, присвячені операціоналізації поняття професійної відповідальності, розробці її структурних моделей.

Так, В. О. Бодров, О. Г. Луценко визначили смисловий зміст феномену професійної відповідальності як надзвичайно багатогранне явище, важливе місце в структурі котрого займають компоненти, що відносяться до соціально-етичної сфери особистості. Автори в ході факторно-аналітичного дослідження визначили тезаурус відповідних психологічних якостей, об'єднаних в групи. Перша група містить характеристики, які відображають ставлення особистості до праці (працьовитість, сумлінність, активність), до колективу (доброта, чуйність, вимогливість, тактовність, обов'язковість, принциповість тощо), до самого себе в процесі діяльності (самокритичність, впевненість, самоконтроль, акуратність). Друга – об'єднує риси характеру: моральні (чесність, обов'язковість, порядність, справедливість), волевольві (наполегливість, рішучість, винахідливість), емоційні якості особистості

(спокій, сміливість, стійкість, тривожність) (Bodrov, 1991).

Українська вчена О. Г. Тітаренко, вивчаючи відповідальність у управлінні та доводячи у своєму дослідженні дієвість поняття «професійна відповідальність», запропонувала наступну структуру професійної відповідальності: суб'єкт відповідальності; об'єкт відповідальності; інстанцію; час і простір відповідальності. Очевидно, що у рамках указаної конструктивної схеми відповідальність регулює відносини суб'єкта і наявної норми в контексті існуючих професійних умов (Titarenko, 2006).

Російська вчена Н. М. Сатоніна визначила проблему професійної відповідальності як соціально-психологічну. За Н. М. Сатоніною цю проблему можна конкретизувати у вигляді співвідношення цінностей суспільства (або певної соціальної групи) і ціннісних орієнтацій індивідів, рольових приписів і ставлення до них (прийняття або неприйняття ролі), нормативних вимог ситуації і проходження норми. Особистість постійно стикається з необхідністю узгоджувати цінності, норми і рольові приписи, засвоєні в одній сфері діяльності, з вимогами, які діють в іншій сфері, або шукати відповідні компроміси (Satonina, 2005).

Дослідниця визначила три види відповідальності професійної поведінки: «нав'язана», «солідарна» і «моральна», які відображають різні види моральної саморегуляції особистості. В якості внутрішніх регуляторів, що забез-

печують професійну відповідальність особистості, виступають такі почуття, як страх, сором і вина (совість), які відповідають рівням моральної зрілості особистості. В основі «нав'язаної» відповідальної професійної поведінки лежить почуття страху перед зовнішніми санкціями (правовими, адміністративними тощо), в основі «солідарної» – почуття сорому перед колегами, побоювання за свій соціальний престиж, в основі «моральної» – почуття провини, пов'язане з орієнтацією на суспільну мораль, індивідуальні принципи совісті.

За результатами досліджень Н. М. Сатоніної особливості різних видів відповідальної професійної поведінки особистості визначаються індивідуально-психологічними якостями особистості, що утворюють психологічні симптомокомплекси, локус контролю і її мотиваційною сферою, що включає в себе домінуючі мотиви, ціннісні орієнтації і спрямованість. Однак, слід врахувати і активну роль самої особистості в системі соціальних відносин і, отже, відносну незалежність особистісних цінностей і норм, а також їх вплив на соціальну (групову) ціннісно-нормативну систему. Тобто, мова йде про взаємодію індивідуальних і соціальних (групових, колективних) регуляторів поведінки особистості (Satonina, 2005).

Схожої думки дотримується й вітчизняна вчена О. В. Іваненко, стверджуючи, що відповідальність, як професійна категорія, відображає двосторонній зв'язок між індивідом і колективом, членом якого він є, відповідно

до встановлених нормативів поведінки. Вчена зацентрувала увагу на тому, що відповідальність виступає системою відносин між людьми в межах необхідної поведінки, вимог суспільства щодо індивіда і як невідворотність надавати звіт за свою поведінку (Ivanenko, 2007).

На відміну від О. В. Іваненко, у дослідженнях О. В. Лазорко професійна відповідальність визначається як міра усвідомлення та добровільного виконання особистістю своїх професійних обов'язків. Тому, на думку О. В. Лазорко, вживання понять «професійна відповідальність» та «відповідальність» в тождному значенні є абсолютно правомірним. Науковцем було виділено наступні аспекти професійної відповідальності: правовий, соціальний та морально-етичний. Високий рівень професійної відповідальності у зазначених аспектах забезпечує ефективність роботи організацій в цілому та адекватність відповідності вимогам соціуму (Lazorko, 2007).

На думку багатьох дослідників (Patynok, 2004; Savchyn, 2008; Satanovs'ka, 2015), структура професійної відповідальності являє собою синтез когнітивного (інтелектуального, гностичного, пізнавального), мотиваційно-афективного (мотиваційного, вольового, емоційного), діяльнісно-поведінкового (операційного, практичного) компонентів.

Перший компонент включає систему

засвоених особистістю знань про сутність відповідальності, зокрема, її предмет, обов'язки, завдання, норми поведінки тощо та інстанцію відповідальності, знання своїх можливостей діяти певним чином і специфіку різних ситуацій поведінки тощо.

Другий компонент включає ієрархізовану систему смислів і мотивів соціально-відповідальної поведінки, а також емоційні переживання, пов'язані з предметом, інстанцією та ситуацією задоволення-незадоволення, симпатії-антипатії, любов-ненависть тощо).

Нарешті, третій компонент виявляється у виборі та реалізації певної лінії поведінки, конкретних вчинків, що впливають з норм відповідальності. Усі три компоненти характеризуються валентністю та складністю; різним може бути співвідношення між ними.

На думку О. П. Патинок, професійна відповідальність є найбільш значущим структурним компонентом будь-якої професійної діяльності, який проявляється в практичній діяльності фахівця в різноманітні її аспекти, таких як: особистісний (відповідальне ставлення до професійної справи та до себе), функціональний (проявляється в різних напрямках діяльності), предметно-орієнтувальний (особистісно-професійне зростання, готовність до професійної діяльності) (Patynok, 2004).

Узагальнюючи розглянуті підходи до визначення, встановлення структури та змістовних компонентів професійної відповідаль-

ності можна зробити висновок, що професійна відповідальність є формою відповідальності особистості, психологічною характеристикою особистості фахівця, яка відображає ставлення суб'єкта до змісту і результатів професійної діяльності, сприяє усвідомленому і якісному виконанню ним професійних обов'язків, а також готовності відповідати за свої професійні дії перед собою, колегами, колективом і суспільством.

Професійна відповідальність є невід'ємною якістю представників усіх професій. Водночас, психологічна змістовна характеристика різних форм професійної відповідальності потребує дослідження конкретних видів діяльності, адже самі особливості становлення і розвитку «професійних» форм відповідальності визначаються психологічним потенціалом відповідної професії при входженні людини в певну професію, прийнятті завдань, оволодінні змістом, засобами і способами діяльності. Це означає, що особливості певної професії накладають відбиток на формування і розвиток професійної відповідальності.

Своєрідність і складність професійної сфери «людина – людина» насамперед витікає з того, що тут фахівець тією чи іншою мірою втручається у психо-духовне життя сторонньої людини. При цьому він є однією із суб'єктних сторін взаємин та взаємодій особливого типу, який не вичерпується стосунками їх суб'єкт-об'єктного характеру і який важко спрогнозувати та регламентувати (Shevchenko,

2009).

Аналізуючи поняття відповідальності в контексті діяльності психолога, науковці (Буков, 2011; Ратупок, 2004) визначають її як компонент професійно-етичної поведінки психолога; як моральну якість особистості, в якій інтегровані етичні норми діяльності. Адекватне розуміння психологом норм діяльності, трансформація їх у свідомість як смислових утворень, котрі контролюють, оцінюють і спрямовують його вчинкові дії, розуміння принципів й норм психологічних напрямів, у форматі яких ведеться робота з надання персоніфікованої допомоги є морально-етичною основою консультативної та психотерапевтичної роботи.

Говорячи про специфіку праці психолога, слід підкреслити, що практикування вимагає від фахівця такого рівня майстерності, який би дозволяв гнучко і творчо в рамках обмеженого часу отримувати інформацію, збирати психологічний анамнез та ставити точний діагноз, підбирати й адаптувати техніки й методики, спостерігати за станом клієнта й змінами його світосприйняття, оцінювати правомірність обраних способів і засобів власної роботи, організовувати творчий пошук більш адекватних прийомів і методів, розробляти програми психологічного впливу і позитивних змін у самопочутті й поведінці клієнта, не порушуючи при цьому етичні правила і принципи між-особистої взаємодії і наскрізну технологію консультативного чи психотерапевтичного

ного процесу (Shevchenko, 2009).

Російські науковці С.В. Биков, С.О. Гаврилушкін (Вуков, 2011), характеризуючи відповідальність як умову професійної діяльності психолога, акцентують увагу на специфіці взаємодії консультанта з клієнтом. Якщо в інших професіях міжособистісні відносини та особистісні якості фахівця відіграють часом важливу роль, а іноді не грають ніякої ролі, то в ситуації психологічного консультування саме характер, динаміка, своєрідність міжособистісних відносин, особистісні якості психолога, які уловлюються клієнтом, відіграють визначальну роль в динаміці процесу і в кінцевому підсумку в дієвості психологічної допомоги.

Звертаючись до всіх без винятку представників інших комунікативних професій, споживач: знає, чого він хоче; обізнаний тією чи іншою мірою про норми взаємин з представником певної професії; досить добре розуміє міру відповідальності і обмежень своїх і професіонала, до якого він звертається. В галузі психологічної допомоги існують певні труднощі, пов'язані як зі специфікою професії, статусом і прерогативами консультанта, оскільки психолог працює не з ситуацією, не з її трансформацією, а з переживаннями, з системою цінностей, відносин і станів людини (Вуков, 2011).

Практикуючий психолог часто стикається з такими явищами, ситуаціями, психічними та іншими проявами суспільного й осо-

бистого життя, в яких рівень відповідальності за хід і результати діяльності піднімається часом до найвищої позначки – людського життя та долі. При цьому професійний обов'язок вимагає від психолога дії, практична етика визначає глибину впливу на іншу людину, а професія диктує прийняття обмежень на власні дії. Практична етика є тим змістом, де реальність факту, з якою працює психолог, і реальність теорії, в якій він осмислює цей факт, отримують особистісно ціннісне забарвлення. Етика професійної діяльності вимагає від психолога обов'язкового усвідомлення своїх можливостей як заходу впливу на іншу людину, використання в практичній роботі тільки багаторазово апробованих педагогічних і психологічних засобів (Yonas, 2001; Klyuyeva, 2012).

Робота психолога ведеться одночасно в декількох площинах: перша (психотехнічна) – це власне робота з клієнтом стосовно його проблеми; в цій ситуації задіяні, насамперед, психологічні знання, прийоми, техніки. Однак не менш важливою є друга площина (етична), яка не відразу помічається клієнтами, але має безпосереднє відношення до їхнього життя в цілому, – створення такої обстановки, яка сприяла б максимальній напрузі всіх душевних і моральних сил; в цих умовах потреба у зваженій моральній оцінці вчинків і етичному обґрунтуванні психологічної практики є закономірною (Вуков, 2004). Ефективність цього процесу безпосередньо пов'язана з необхідною інструктивною регламентації діяльності –

міри соціальної та особистісної відповідальності професіонала за свої дії. Для практикуючого психолога проблема, пов'язана з етичною стороною його професійної діяльності, є гранично широкою. Це сукупність завдань, мотивів, смислів і цінностей, світоглядна, теоретична і соціокультурна за своїм діапазоном області, яка не просто зачіпає той чи інший спосіб вирішення конкретних труднощів або протиріч, але охоплює особистісні структури психолога в цілому. Професія психолога – один з небагатьох видів соціальної активності, де найбільш ясно виражається орієнтація на цінність іншої людини, а узагальнені ідеї про цінність гранично конкретизуються і персоніфікуються в його словах і діях, спрямованих на іншу людину, це не просто взаємодія з клієнтом, а особливий професійний вплив (Вуков, 2011; Pryazhnikov, 2004). Таким чином, етична проблематика в психологічній практиці відіграє провідну роль у формуванні особливого менталітету цілої професійної групи.

У психологічному консультуванні психолог несе особисту відповідальність за точність отриманої психологічної інформації та безпосередньо особистий професійний вплив на індивідуальне життя клієнта. Ступінь відповідальності та усвідомлення її є для психолога необхідними моментами професійної рефлексії. Відповідальність за доцільність корекційної роботи психолог несе перед клієнтом і перед своїми колегами, з якими він зобов'язаний працювати спільно.

На основі результатів проведеного теоретичного аналізу категорії «професійна відповідальність» та її зіставлення зі специфікою професійної діяльності практикуючих психологів можна представити структурну організацію професійної відповідальності у єдності трьох компонентів:

- когнітивний компонент, який виражається системою засвоєних особистістю знань про сутність професійної відповідальності та їх усвідомлення; знання норм та етичного кодексу, що регулюють професійну діяльність практикуючого психолога; розуміння принципів й норм психологічних напрямів, у форматі яких ведеться робота;

- мотиваційно-афективний компонент, що характеризується індивідуальною системою мотивів і смислів соціально- та особистісно-відповідальної поведінки в ситуації консультативного чи психотерапевтичного процесу; професійно-важливими якостями психолога та їх усвідомленням; моральною оцінкою вчинків і етичним обґрунтуванням психологічної практики. Мотиваційно-афективний компонент є провідним, системо-утворювальним, навколо якого концентруються когнітивний та діяльнісно-поведінковий компоненти професійної відповідальності і виступає як детермінанта відповідальної поведінки;

- діяльнісно-поведінковий компонент, який виявляється у виборі та реалізації певних вчинкових дій та професійного впливу на клієнта у зв'язку з етичними правилами і прин-

ципами технології консультативного чи психотерапевтичного процесу.

Аналізуючи в науковій літературі дефініції поняття професійна відповідальність та беручи до уваги дослідження з філософії, педагогіки, психології, поняття «професійна відповідальність психолога-практика» можна визначити як *особистісно-професійну якість, в якій інтегровані етико-моральні норми поведінки та діяльності, що диктуються характеристиками предмета й цілей професійної діяльності психолога-практика.*

Висновки і перспективи подальшого дослідження. В статті обґрунтовано важливість вивчення специфіки професійної відповідальності практичних психологів у зв'язку з тим, що цей ресурс властивостей особистості відіграє визначальну роль в динаміці процесу і дієвості психологічної допомоги.

Проаналізовано сутність поняття «професійна відповідальність» як найбільш значущого структурного компонента будь-якої професійної діяльності, який проявляється в практичній діяльності фахівця в особистісному, функціональному та предметно-орієнтовальному аспектах. Розглянуто критерії прийняття людиною відповідальності: узгодженість необхідності з бажаннями та потребами особистості (набуття обов'язком особистісного смислу); реалізація особистістю необхідного своїми силами, самостійно і згідно з вимогами, поставленими до самої себе.

Професійну відповідальність визначено

як форму відповідальності особистості, психологічну характеристику особистості фахівця, яка відображає ставлення суб'єкта до змісту і результатів професійної діяльності, сприяє усвідомленому і якісному виконанню ним професійних обов'язків, а також готовності відповідати за свої професійні дії перед собою, колегами, колективом і суспільством. Структурну організацію професійної відповідальності складає синтез когнітивного, мотиваційно-афективного та діяльнісно-поведінкового компонентів.

Розглянуто специфіку професійної діяльності психолога-практика, пов'язану з взаємодією особливого типу, втручанням у психодуховне життя сторонньої людини, важкістю прогнозування та регламентування терапевтичного процесу, мірою соціальної та особистісної відповідальності професіонала за свої дії.

Подано структуру та визначення поняття «професійна відповідальність психолога-практика» як особистісно-професійної якості, в якій інтегровані етико-моральні норми поведінки та діяльності, що диктуються характеристиками предмета й цілей професійної діяльності психолога-практика.

Перспектива подальших досліджень. Перспективними напрямками розвитку наукової проблематики надалі вбачаються: розробка структурно-функціональної моделі професійної відповідальності практикуючих психологів; дослідження специфіки формування відповідальності у майбутніх психологів-

практиків в процесі вивчення психологічних дисциплін.

References (Transliteration):

- Bodrov, V. A. (1991) Professional'naya otvetsvennost' kak psikhologicheskaya kategoriya sub'yekta deyatel'nosti [Professional responsibility as a psychological category of the subject of activity]. *Psikhologicheskiye issledovaniya problemy formirovaniya lichnosti professionala*. M. : In-t psikhologii AN SSSR . Pp. 157-167.
- Bykov, S. V. (2011) Otvetstvennost' kak usloviye professional'noy deyatel'nosti psikhologa [Responsibility as a condition of professional activity of a psychologist] *Vestnik RUDN. Seriya: Psikhologiya i pedagogika*. №2.
- Bykov, S. V. (2004) Problemy psikhologii otvetstvennosti lichnosti [Problems of psychology of personal responsibility]. Tol'yatti: VuiT.
- Dementiy, L.I. Otvetstvennost' kak resurs lichnosti [Responsibility as a resource of a personality]. / L.I. Dementiy. – Omsk : Omskiy gosuniversitet, 2005. – 189 s.
- Ivanenko, O.V. (2007) Sutnist' juridichnoi vidpovidal'nosti ta rol' pravoohoronnih organiv u її zabezpechenni [The essence of legal responsibility and the role of lawen for cementinits provision]. Kyiv.
- Yonas, H. (2001) Prynysyp vidpovidal'nosti. U poshukakh etyky dlya tekhnolohichnoyi tsyvilizatsiyi [Principle of responsibility. In search of etiology for a technological civilization]. Kyiv: Libra.
- Klyuyeva, N. V. (2012) Etika i professional'noye obshcheniye psikhologa-konsul'tanta : metod. ukazaniya [Ethics and professional communication of a psychologist-consultant]. Yaroslavl' : Yarosl. gos. un-t im. P. G. Demidova.
- Lazorko, O. V. (2007) Psihologichni determinanti vidpovidal'nosti menedzheriv promislavogo pidpriemstva [Psychological determinants of responsibility of managers of industrial enterprises]. Kiïv.
- Patynok, O. P. (2004) Vidpovidal'nist' yak komponent profesiyno-etychnoyi povedinky praktychnoho psykholoha [Responsibility as a component of professional and ethical behavior of a practical psychologist]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho Pedagogichnoho Universytetu imeni M.P. Drahomanova: Do 170-richnoho yuvileyu. Seriya 11. Sotsiologiya. Sotsial'na robota. Sotsial'na pedahohika. Upravlinnya*, Vyp. 1 (23).
- Pryazhnikov, N. S. (2004) Eticheskiye problemy psikhologii. Uchebno-metodicheskoye posobiye. – 2-ye izd., ster. [Ethical problems of psychology]. Voronezh : NPO «MODEK».
- Savchyn, M. V. (2008) Psykholohiya vidpovidal'noyi povedinky : monohrafiya [Psychology of a Responsible Behavior]. Ivano-Frankivs'k: Misto NV.
- Satanovs'ka, L. A. (2015) Formuvannya profesiynoyi vidpovidal'nosti maybutnikh menedzheriv osvity v umovakh vyshchoho navchal'noho zakladu [Formation of the Professional Responsibility of Future Education Managers in Higher Educational Institutions]. *Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka Pedahohika*, 1(1).
- Satonina N. N. (2005) Psihologiya otvetstvennogo professional'nogo povedeniya lichnosti [The psychology of the person in charge of professional conduct]. Samara: Samarskiy gos. ped. un-t. .
- Titarenko O. H. (2006) Vidpovidal'nist' v upravlinni (sotsial'no-filosofs'kyy analiz) [Responsibility in

management (socio-philosophical analysis)]. KH: KHUPS im. I. Kozheduba.

Shevchenko N. F. (2009) Profesiyina svidomist' praktychnoho psykholoha: struktura ta spetsyfika funktsionuvannya [Professional consciousness of a practical psychologist: the structure and specificity of functioning]. *Psykholohiya i suspil'stvo* : [teoretyko-metodolohichnyy sotsiohumanitarnyy zhurnal] №4.

Shherban T. D. (2013) Vidpovidal'nist' osobistosti yak chinnik gotovnosti do profesijnoi dijial'nosti [The responsibility of the individual as a factor of readiness for professional activities]. *Naukovij visnik Mikolaïvs'kogo derzhavnogo universitetu imeni V. O. Suhomlins'kogo. Ser. : Psihologichni nauki*. T. 2, Vup. 10.

Shevchenko Nataliia

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Faculty of Pedagogy and Psychology of Education, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia (Ukraine)

PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF PSYCHOLOGISTS-PRACTITIONERS: THE CHARACTERISTICS AND STRUCTURE

ABSTRACT

The article analyzes theoretically the professional responsibility problem in the context of the professional work of psychologists-practitioners.

Research on the specifics of professional responsibility of practicing psychologists is important because of the fact that this personal resource plays a decisive role in the dynamics and effectiveness of psychological assistance.

The essence of the concept of

“professional responsibility” is analyzed in the article. Professional responsibility is the most significant structural component of any professional activity, which manifests itself specialists’ practical activities and has the personal, functional and subject-oriented aspects. The criteria of responsibility acceptance by a person are examined: consistency of the necessity with personal desires and needs (the responsibility is transformed into a personal sense); fulfilment of the necessary duties by a person using his/her own forces, independently and in accordance with the requirements imposed to himself/herself.

Professional responsibility can be defined as a form of responsibility, a specialist’s psychological characteristic, reflecting the specialist’s attitude to the content and results of his/her professional work, promoting informed and qualitative performance of the professional duties, as well as readiness to answer for the professional actions to himself / herself, colleagues, the team and society. Professional responsibility is structurally organized as a synthesis of cognitive, motivational-affective and activity-behavioural components.

The peculiarities of the professional work of psychologists-practitioners are discussed in the article. The peculiarities are related with specific interactions, interference into the psychic-spiritual life of another person, difficulties in prediction and regulation of the therapeutic process, a degree of professionals’ social and personal responsibility for their actions.

Professional responsibility of psychologists-practitioners is defined as a personal-professional quality, which integrates the ethical and moral norms of behaviour and work, dictated by the subject characteristics and professional goals of practicing psychologists.

The further research projects should cover the following themes: development of a structural-functional model of practicing psychologists' professional responsibility; research on the formation of future psychologists' responsibility during learning of psychological subjects.

Key words: professional responsibility, practicing psychologists' professional responsibility, professional work, professional ethics.

Шевченко Наталия Федоровна

Доктор психологических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики и психологии образовательной деятельности, Запорожский национальный университет, г. Запорожье (Украина)

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА: ХАРАКТЕРИСТИКА И СТРУКТУРА

Аннотация. В статье представлены результаты теоретического анализа проблемы профессиональной ответственности в контексте деятельности практического психолога. Обоснована актуальность изучения специфики профессиональной ответственности психологов-практиков в связи с тем, что этот ресурс свойств личности играет определяющую роль в динамике процесса и действенности психо-

логической помощи.

Раскрыта сущность понятия «профессиональная ответственность» как наиболее значимого структурного компонента любой профессиональной деятельности, проявляющегося в практической деятельности специалиста в личностном, функциональном и предметно-ориентировочном аспектах. Рассмотрены критерии принятия человеком ответственности: согласованность необходимости с желаниями и потребностями личности (обретение обязанностью личностного смысла); реализация личностью необходимого своими силами, самостоятельно и согласно требованиям, поставленным к самому себе.

Профессиональная ответственность определена как форма ответственности личности, психологическая характеристика личности специалиста, отражающая отношение субъекта к содержанию и результатам профессиональной деятельности, способствующая осознанному и качественному выполнению им профессиональных обязанностей, а также готовности отвечать за свои профессиональные действия перед собой, коллегами, коллективом и обществом. Структурную организацию профессиональной ответственности составляет синтез когнитивного, мотивационно-аффективного и деятельно-поведенческого компонентов.

Рассмотрена специфика профессиональной деятельности психолога-практика, связанная с взаимодействием особого типа,

вмешательством в психо-духовную жизнь постороннего человека, тяжестью прогнозирования и регламентирования терапевтического процесса, степени социальной и личностной ответственности профессионала за свои действия.

Дано определение понятия «профессиональная ответственность психолога-практика» как личностно-профессионального качества, в котором интегрированы этико-моральные нормы поведения и деятельности, диктуемые характеристиками предмета и целей профессиональной деятельности психолога-практика. Рассмотрена структура профессиональной ответственности практикующего психолога.

Перспектива дальнейших исследований заключается в следующем: разработка структурно-функциональной модели профессиональной ответственности практикующих психологов; исследование специфики формирования ответственности у будущих психологов-практиков в процессе изучения психологических дисциплин.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, профессиональная ответственность психолога-практика, профессиональная деятельность, профессиональная этика.

Дата отримання статті: 19.05.2019

Дата рекомендації до друку: 21.05.2019

Дата оприлюднення: 05.06.2019